

A műszaki tájékoztatás- és könyvtárügy múltja, jelene és jövője

Tézis, antitézis, szintézis – a cikk e fogalmak alkalmazásával tesz kísérletet a hazai műszaki tájékoztatás- és könyvtárügy negyven évének és az évezred végéig várható alakulásának felvázolására.

1. 1945-től a hatvanas évek végéig: kialakul, uralomra jut és uralkodik a könyvtárügy egységét érvényre juttató rendszer, amely a műszaki tájékoztatás- és könyvtárügy sorsának alakulásában is tézisnek tekinthető

A műszaki tájékoztatás- és könyvtárügy a második világháborút követő néhány évben, konkrétan 1945 és 1952 között – hangsúlyozom – elvileg még ráállhatott volna arra a fejlődési vonalra, amely érdemibb együttműködést biztosított volna számára a műszaki felsőoktatással, kutatással és fejlesztéssel, illetve a termeléssel. Ennek eredményeként a végül is meghonosodtathoz képest egy másfajta műszaki könyvtár-típus jöhetett volna létre, nevezetesen egy olyan komplex formáció, amely a megbízhatóan szolgáltató központi háttérre támaszkodva szervesen ötvözi a szakszerű könyvtári munkát és a szakirodalmi tájékoztatást, illetve amely tanszékenként, intézetenként és vállalatonként egyetlen integrált egysége a szakirodalommal és a szakmai információval való ellátásnak.

Egy efféle fejlődés óhajtatását a két világháború között Káplány Géza vezetésével a Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete készítette elő, majd már 1945 közepén elérkezettnek látta az időt arra, hogy műszaki dokumentációs központ létesítésére tegyen javaslatot. A Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezete a maga részéről ugyancsak szorgalmazta a műszaki dokumentáció életre hívását.

A műszaki könyvtárak számának gyors felléptetése központi parancsra történt

A szocialista iparosítás éveinek nyitányaként végighajszolt államosítások és a voluntarista irányítási módszerek azonban fokozatosan lehetetlenné tették az addig elvileg – eszmeileg és érzelmiileg – lehetséges fejlődési vonal fennmaradását és követését. E fokozatos ellehetetlenülés lépcsőfokai a következők voltak:

► Míg a csúcson, az Országos Tervhivatalban, nem utolsósorban Hevesi Gyula érdeméért, a műszaki dokumentáció megteremtése iránti erőfeszítések 1949 szeptemberében ugyan még eljutottak az Országos Dokumentációs Központ és a

szakmai, egyebek mellett a Műszaki Dokumentációs Központ megszervezéséig, addig a Révai József vezette Népművelési Minisztérium már az egységes könyvtárügy megteremtésének harci zászlaját kezdte lobogtatni.

► Az ötvenes évek első két-három évében úgy látszott, mintha csak az OMK és az OMIKK elődje, a Technológiai Könyvtár jövője és szervezeti hovatartozása közül kirobbant személyi ellentétek és torzszalkodások akadályozták volna a műszaki könyvtárügy és dokumentáció egymást feltételező és segítő együttműködésének kialakulását. E torzszalkodások valóban folytak, ám a torzszalkodók egyik felét már a könyvtárügyi egység mind hivatalosabbá és agresszívabbá váló ideológiája támogatta. Ez az ideológia, amely a bárhol végzett könyvtári munka közösségének túlhangsúlyozásával nyerte meg a könyvtárpárti felet, valójában azt szolgálta, hogy lépésről lépésre (szálámpolitika) kiszorítsa pozícióikból a dokumentalista irányzat szószólóit, s ezáltal

a) a műszaki szakterületen is előkészítse a talajt a mereven tervutasításos irányítás számára, amelynek igazában nem volt szüksége semmiféle műszaki dokumentációra, sőt: kimondottan ellenezte, hogy a szakirodalomból kihüvelyezett "kapitalista tapasztalatok" csak úgy szabadon, minden megkötés nélkül áramoltassanak;

b) szabad utat teremtsen a szovjet típusú, ideológiailag manipulált és presztízscélokat szolgáló műszaki könyvtárak gyors ütemű létrehozása előtt;

c) megteremtse annak előfeltételeit, hogy a könyvtárak irányításában is ugyanaz a bürokratikus hierarchia és tárcaszemléletű ellenőrzöttség érvényesüljön, mint a társadalom irányításának-ellenőrzésének egészében, beleértve a felsőoktatás és az ipar irányítását-ellenőrzését is.

► A könyvtárügyi egység a Minisztertanács 2 042-13/1952. sz. határozatával vált véglegessé, ami olyan pirruszi győzelem volt, amelynek negatív hatásait az egész tudományos és szak-

könyvtárügyben, de különösen a műszaki könyvtárügyben mindmáig érezni. Sőt, ha a mindmáig hatályos (hatályon kívül nem helyezett) könyvtárügyi alapjogszabályok, az 1976. évi 15. sz. tvr., a 17/1976. sz. minisztertanácsi és az 5/1978. sz. kulturális miniszteri rendelet felől nézem a dolgot, azt kell mondanom, hogy az 1952-ben kodifikált elvek, igaz: finomított és közben döglött aknákká vált formájukban, tulajdonképpen még mindig jelen vannak a műszaki könyvtárügy területén is.

De vegyük sorra, mik voltak az említett pirruszi győzelem napjainkig érő kihatásai és következményei:

- ▶ A műszaki könyvtárak számának gyors felfuttatása központi parancsra történt (1953-ban és 1954-ben az ipari minisztériumok ennek érdekében külön utasításokat adtak ki), s nem pedig belső szükségletek kielégítésére. Így hát e könyvtárak mindjárt inkább közkönyvtárak lettek (a könyvtárügyi jogszabályok értelmében ma is azok), mint a vállalatok, az üzemek, az intézmények könyvtárai. Hat-hét év elmúltával az üzemi-vállalati szakkönyvtárak száma már az ezret is meghaladta, a felsőoktatási könyvtáraké pedig a százötvenet.
- ▶ A sebtiben s az esetek túlnyomó részében nem is a tényleges szükségletekre létrehozott könyvtárakat természetesen nem lehetett ellátni hozzáértő, mégpedig kettős értelemben, azaz könyvtárszakilag és "profilszerintileg" egyaránt hozzáértő munkatársakkal, s ez mindjárt a startkor kétségessé tette, hogy e könyvtárak többsége valaha is bekerülhet a fenntartók információs vérkeringésébe.
- ▶ Az újdonsült könyvtárak többsége óhatatlanul gyűjteménycentrikus lett, ahelyett, hogy szolgáltatáscentrikussá – szolgáltatásokat közvetítővé és hozzájuk képest kiegészítő, de érdemi helyi szolgáltatásokat előállítóvá – lett volna. Ráadásul a gyűjteménycentrikusság is felettébb alacsony információs értékkel valósult meg: a hazai, a szovjet és a népi demokratikus szakkönyv- és folyóirat-termékeiből, amelyek lobogtatásával és propagálásával látszateredményeket volt kötelező elérni.
- ▶ Amikor – úgy 1965 és 1970 között – lazulni kezdett a tervutasításos rendszer, s ennek következtében helyileg is nagyobb szükség lett a szakiro-

dalmi tájékoztatásra, ez a tevékenység a legtöbb helyen nem a szakkönyvtárból nőtt ki, hanem tőle függetlenül, újonnan létrehozott szervezeti egységekben honosodott meg. Az előbb felsorolt hiányosságok miatt addigra már meglehetősen diszkreditálódott szakkönyvtárak olykor igencsak előnytelen feltételekkel és alárendeltségben válhattak, ha ugyan egyáltalán váltak, ezeknek az információs egységeknek a részévé. Persze: a jobb személyzettel rendelkező könyvtárak (időközben a műszaki könyvtárosképző szaktanfolyam végzettjei jelentősen javították a személyi ellátás minőségét) előbb-utóbb feltalálták magukat az új helyzetben, s érdemi funkciókkal integrálódtak kereteibe. No, de hány helyen? Talán ha három-százban-négy-százban.

- ▶ A GB 10 170/1966. sz. határozata kimondta a "mindenki felelős a saját informáltságáért" elvét. Ez ugyan tértől és időtől függetlenül helyes elv, ám az adott helyzetben továbbra is autarkiaira bízott, mivel egy nem autarkias gyakorlat kialakulásához akkoriban ugyancsak hiányoztak a központi bázisok, csatornák és felszerelések, azaz a központi szolgáltatások, illetve ha voltak, 19. századi szinten működtek. S minthogy e tekintetben még a 70-es évek sem hoztak áttörést, igazi, a kor technikai színvonalán álló megújulást, az említett autarkia az évtized végéig még fokozódott is. Míg 1970-ben az országos szakkönyvtári állományvagyonból a helyi szakkönyvtárak még csak 37%-kal részesedtek, addig 1978-ban már 59%-kal. És ugyanígy: 1970-ben az éves gyarapodmányból 55%, 1978-ban pedig 67% volt a részesedésük. (Igaz ugyan, hogy a fenti adatok az összes helyi szakkönyvtárra vonatkoznak, ám ezeknek majdnem fele műszaki szakkönyvtár, úgyhogy az önellátási tendencia felerősödésének dokumentálására esetünkben bizvást felhasználhatók.)

A felsorolt negatív tendenciák és kihatások akkor is valóságosak, ha tudom és elismerem, hogy

- ▶ a hálózati gondozás megbízható erőfeszítéseket fejtett ki és sok szép sikert ért el annak jegyében, hogy: "ha már egyszer kell valaminek lennie, az adottságokhoz és a körülményekhez képest hasznos és érdemi legyen";
- ▶ a hatvanas évek elejétől-közepétől kezdve a tájékoztatói szolgáltatások is megjelentek, változatosabbá váltak és kiterjesztették hatókörüket.

2. A hetvenes évek elejétől a holnapokba érő napjainkig: a tézist (könyvtárügyi egység) kikezdi az antitézis (a nemfogalom az információ, illetve az általa meghatározott ellátórendszer), miközben a teljesen logikus antitézis megfogalmazói is beleesnek a keleties rendszerelképzelés hibáiba, s ennek következtében mind a tézis, mind az antitézis által képviselt rendszer fokozatosan ellehetetlenül, s a szintézis kontúrjai egészen más alapokról indulva sejlenek fel

A címben megjelölt jelen meglehetősen hosszú: legalább húsz évig tartand. E latinos igeidővel azt

kívánom kifejezni, hogy a brezsnyevi pangást, nálunk pedig az új gazdasági irányítási rendszer proklamá-

latlan, ámde annál valóságosabb visszavételét reprezentáló hetvenes évek elejétől tulajdonképpen már benne vagyunk e jelenben, illetve hogy legalább a nyolcvanas évek végéig még benne is leszünk, miközben a végén csattan az ostor.

E hosszú jelenkor elején egy nagy könyvtárügyi demonstráció áll, a *III. országos könyvtárügyi konferencia*, amely 1970. december 15–17-én ülésezett. Szó, ami szó: e konferenciát megelőzően a könyvtárügy egységének jegyében kezelt tájékoztatás- és könyvtárügy egészéről és annak minden egyes részéről meglehetősen tüzetes tanulmányok készültek, s ezek nem hallgatták el az ügyben fellelhető hiányosságokat sem (1. nem sikerült megteremteni a kellő összhangot a társadalmi szükségletek és a könyvtári, valamint a dokumentációs szolgáltatások között; 2. az egyéni igények fejlődése nem tartott lépést a társadalmi szükségletekkel; 3. a könyvtárak és a szakirodalmi tájékoztatási intézmények a jelentkező igényeket sem tudták maradéktalanul kielégíteni).

Mindazonáltal – s ez egyértelműen kitetszik még a hiányosságok megfogalmazási módjából is – a konferenciát nagyfokú csólátás jellemezte, amely a társadalom és saját ügyünk szemléletében egyaránt megmutatkozott. A konferencia – a "mindent vagy semmit" jegyében – olyan "körkörös" ajánlásokat fogalmazott meg, amelyekben a sorsdöntő és lényegtelen keveredett egymással, s ezzel közömbösítette is egymást. Így nem véletlen, hogy a konferencia legfőbb követelménye a könyvtárügyi alapjogszabályok megújítása lett.

Mindez messzemenően megfelelt a könyvtárügy egységét mint tézist képviselő művelődésügyi (később: kulturális) minisztériumi ambícióknak. A nagy erőbedobással megindított jogszabálymegújítási munkálatok ennek megfelelően nem a "megszüntette-megtartva", hanem a "módosítva-megtartva" irányában haladtak, s végül – 1976-ban és 1978-ban – olyan alapjogszabály-egyettest eredményeztek, amely ugyan számos új és progresszív gondolatot tartalmazott (hátrányos helyzetűek, nemzetiségek ellátása, szakterületi, regionális együttműködés stb.), mégis elsősorban a hálózati elv végletekbe menő érvényesítésével és az államigazgatási struktúrára való végletes ráapplikáltságával tűnt ki.

A hetvenes évek java része a két legérdekesebb főhatóságnál a presztízsszemponctól sem ment kvázicselekvésekkel telt el

A könyvtárügyi jogszabályozó törekvésekkel párhuzamosan folyt – az OMFB égisze alatt – az információcentrikus antitézis és a hozzá tartozó szervezeti struktúra mind több szakembert megmozgató megfogalmazása, ami a két szomszédvár, nevezetesen az MM(KM) és az OMFB képviselői között

időnként csetepatékkal járt. Végül megszületett köztük az az "idők jelének" vehető kompromisszum, amely a könyvtári tvr. minisztertanácsi végrehajtási rendeletében ekként fogalmazódott meg: "a könyvtárak szakmai tájékoztatási (információs) tevékenységére vonatkozó ágazati felügyeletet a kulturális miniszter az OMFB elnökével egyetértésben látja el", ami – természetesen – soha senkit nem kötelezett semmire.

Az információcentrikus antitézis rendszere, amelynek több tervezetszintű, hol OSZIR-nak, hol meg OSZIR-nak nevezett változata ismeretes, nem utolsósorban az NTMIR-törekvéseket mintául véve, ugyanazokban a hibákban leledzett, mint a meghaladni szándékozott könyvtárügyi rendszer, nevezetesen bürokratikus nagyrendszerben gondolkodott, felülről építkezett, s nem figyelt a tényleges szükségletekre, illetve azok valós kielégítésére. Ez olyannyira szembeütő volt, hogy maga az "égiszt biztosító" OMFB is megsokallta, s elzárkózott előle, hogy a koncepciót a hivatalos elismerés rangjára emelje.

Így elmondhatjuk: a hetvenes évek java része a két legérdekesebb főhatóságnál a presztízsszemponctól sem ment kvázicselekvésekkel telt el, ahelyett, hogy erőit együttműködésre fogva a technikai megújulásra, a szolgáltatások modernizálásának elősegítésére, a valóban rendszert teremtő eszközök – a központi szolgáltatások – erőteljes fejlesztésére koncentrált volna. Mindez szakterületünkön is dokumentálja a posztisztálinista irányítási struktúrák kiüresedését, felelőtlené válását és mindennemű hatékony irányításra való képességének elvesztését.

Míg a fenti szférákban folyt a vázolt "csiki-csuki" játék, addig a műszaki tájékoztatás- és könyvtárügyi intézményeiben és szolgálati pontjain az 1968-ban deklarált új gazdasági mechanizmus minden kétséget kizáróan élenkitette az információ és szakirodalom iránti keresletet. E kereslet ellanyhulása jó néhány évvel lassúbb volt, mint a mechanizmus rejtett elfojtásáé. A szakkönyvtári olvasói-használói tábor a hetvenes évek közepéig igen dinamikus növekedett (1974-ig 1970-hez képest még 47%-kal), majd a növekedés lelassulásának fokozatán át (1979-ig 1974-hez képest már csak 13%-kal lett több olvasó-használó) a 80-as évek elejére stagnálás, közepétől pedig zsugorodás következett be a hatókörben (az OMK-ban pl. 1987-ben 1985-höz képest 25%-kal kevesebb volt a beiratkozott olvasó, 25%-kal csökkent a könyvtárlátogatási alkalmak száma és 18%-kal a kölcsönzés, amit csak részben kompenzál a dokumentum- és másolatküldés 25%-os növekedése; a műszaki szakterületen működő ún. országos hatókörű szakkönyvtáraknál a fent megjelölt vonatkozásokban és időhatárok között a csökkenés 3, 22 és 22%-ot tesz ki).

Az a négy adat, amelyet korábban az autarkias helyi ellátás erősödésére, illetve ennek magas szinten való fennmaradására hoztam fel, már jelenünk első évtizedére vonatkozik. Ha ehhez hozzáteszem, hogy 1970-ben a helyi szakkönyvtári szféra az

összes szakkönyvtári olvasó-használó 55%-át mondhatta a magáénak, majd 1974-re 64%-át, ami 1978-ra 56%-os részesedésre csökkent, akkor adtaim a hetvenes éveket illetően legalábbis az alábbi elmozdulások megállapítását engedik meg:

- ▶ noha az autarkiaira való berendezkedés a helyi szakkönyvtári szféra gyarapítási politikájában az évtized végéig fennmaradt, illetve a "nekünk semmi se drága" finanszírozási gyakorlat folytán még fennmaradhatott, az olvasók-használók már az évtized közepétől kezdtek rájönni ennek korlátaira és ki nem elégit voltára;
- ▶ a nagy szakkönyvtárak és információs intézmények, mindenekelőtt szisztematikusabb és nagyobb választékot nyújtó állománygyarapításuk, illetve referatív és információkereső szolgáltatásaik révén visszahódították tömegbefolyásukat, ami azért már akkor sem volt igazán meggyőző, az információs kor kihívásaival kvadráló, s azóta ráadásul – mint már szó volt róla – ez a tömegbefolyás jelentős mértékben úgy esett vissza, hogy a helyi szakkönyvtárak közönségvonzása ismét intenzívebbé vált, válhatott volna.

Az imént megemlített referatív és információkereső szolgáltatásokról el kell mondani, hogy a hetvenes években inkább csak stabilizálódtak, mint fejlődtek. Pl. az OMKDK 1970-ben 33 szekunder információs orgánumot adott ki, közülük 26 az évtized végéig változatlanul megmaradt, 7 cím kétfelé vált, 1 új orgánum indult. Hasonló volt a helyzet a KG Informatik, az ÉTK, a NIMDOK és a KPM alközpontok szolgáltatáskínálatában. Újdonság volt az SDI (1979-ben 9 szolgáltatás működött), de igazi áttörést nem hozott az informálódás szokásaiban. Az online szolgáltatásban 1979-ben és 1980-ban jutottunk el az első demonstrációs kapcsolatokig.

A nyolcvanas évek elejétől már egyre inkább érzékelhető a társadalom és a népgazdaság mélyülő válsága

A magasabb feldolgozottsági fokú információ iránt a 70-es években kicsi maradt a kereslet. A népgazdaságban – s ez megint az új gazdasági mechanizmus visszavételére utal – sem megrendelői elvárás, sem anyagi érdekelttség nem nagyon ösztönzött az ilyen jellegű információk elkészítésére, megrendelésére. A másik oldal: mivel a szakirodalmi tájékoztatási intézetek a rutinszolgáltatásokból és a dotációkból is meg tudtak élni, nem túlságosan voltak érdekelték a kínálat bővítésében, korszerűsítésében, a magasabb feldolgozottsági fokú szolgáltatások kialakításában.

A nyolcvanas évek elejétől már egyre inkább érzékelhető a társadalom és a népgazdaság mélyülő válsága és a válságkezelés ellentmondásos kapkodás-rendszere. Ebből nem maradhatott ki a tájékoztató- és könyvtárügy sem. A válság bennünket különösen érintő stációi a következők voltak:

- ▶ az 1981-ben tartott IV. országos könyvtárügyi konferencia kénytelen elismerni, hogy a könyvtárügyi alapjogszabályok végrehajtása nem lehetséges, pedig akkor még előttünk volt az ipari tárcák 1982-ben és 1983-ban végrehajtott átszervezése, ami aztán végképp minden reményt szertefoszlott e tekintetben. Széthulltak a termelési hálózatok (az, ami maradt belőlük, alig több a fügefalevél-nél), nem jöttek létre a szakterületi és regionális kooperációk. Ez azonban nem is lett volna és nem is lenne baj. Az igazi baj az, hogy azóta sem jöttek létre a szolgáltatási kooperáció – hogy úgy mondjam – elektromágnesei, amelyek a szükségleteknek és funkcióknak megfelelően alakították volna ki az élő és éltető rendet. E ponton mutatkozik meg az a már többször felhánytorgatott igazgatási-irányítási mulasztás, amelynek következtében elmaradt az életbevágó központi szolgáltatások koncepcionális-műszaki korszerűsítése.
- ▶ 1983-ban el kellett szenvedni a tőkés folyóiratrendelések központi restrikcióját. Ezt a könyvtárak, még a nagyok sem, egyáltalán nem tudták kiheverni, sőt – a folyóiratok drágulása és a forint elértéktelenedése következtében – azóta kénytelenek voltak további áldozatokat hozni. Még az OMK-ban is ez a helyzet, ahol pedig az állománygyarapítási keretek 1985 és 1988 között 67%-kal nőttek. Ezzel szemben a szóban forgó négy év alatt 12%-kal csökkent a megrendelt folyóiratok száma, miközben a vásárolt tőkés könyvek számában 50%-os csökkenés ment végbe. Az 1982-ben indított műszaki könyvtári koordinációs köri folyóirat-kc arról tanúskodik, hogy a helyi szakkönyvtárakban még kedvezőtlenebbül alakul a külföldi folyóiratok járatása. A kc eddigi élete folyamán összesen 656 műszaki könyvtárral került kapcsolatba mint possessorral. Ebben az évben viszont már csak 374 könyvtár jelentett, s a kiküldött sürgetések után sem valószínű, hogy 400-nál több lesz a külföldi periodikákkal rendelkező könyvtárak száma.
- ▶ A 656 és 374 könyvtár közötti különbség azonban nemcsak azt jelzi, hogy csökkent a külföldi folyóiratokat járató műszaki könyvtárak száma, hanem azt is, hogy egyre több helyi műszaki könyvtár szűnik meg vagy van megszűnőben. S nincs erő, amely megállíthatná vagy lassíthatná ezt a folyamatot. S noha sok pályatárs számára ez egzisztenciális problémákat fog okozni, tulajdonképpen szakmai érdek sem fűződik leállításához. Ezzel szemben tájékoztatás- és könyvtárpolitikai érdek lenne, hogy a műszaki felsőoktatás, kutatás-fejlesztés és a termelés információellátása ennek ellenére is javuljon. Ehhez – átképzéssel és képzéssel – másfajta szakembereket, mondjuk információellátási ügyvivőket, információs markettinget, infrastrukturális tanácsadást és még korszerűbb szolgáltatásokat kellene biztosítani. Az eddigi részpróbálkozások igen messze vannak a kiteljesedettségtől. Nincs is értesülésem róla,

hogy a nagy információs intézmények valamelyike egyáltalán koncepciót dolgozott volna ki e tekintetben. S mivel az országban gyakorlatilag nincs semmiféle tájékoztatás- és könyvtárpolitikai instancia, ösztönzés sincs erre.

A legtöbb helyen nem a hosszabb megtérülésű szakirodalmi informálás kerül az előtérbe

Arra egyelőre nem lehet számítani, hogy a szakmai-szakirodalmi információk iránti kereslet hirtelen növekedésbe csapna át. Néhány évig a korábbiakban már jelzett használati válság lesz jellemző a műszaki területen. Ennek oka, hogy a szóban olyannyira és mind hangosabban szorgalmazott termékváltást az ipari lobbyk mindeddig inkább csak kibekkelni próbálták, mintsem végrehajtani. Ha most – vélhetően – rá is kényszerülnek a termékváltásra, a legtöbb helyen nem a hosszabb megtérülésű szakirodalmi informálás kerül az előtérbe, hanem a direk- tebb tájékoztató formák (külföldi tanulmányutak, licenc- és know-how-vásárlás, a működő tőke beáramlásával "együtt jövő" információk stb.).

Az iparélénkítésre szánt eddigi formációk (vgm-ek, gmk-k, kisszövetkezetek, magánvállalatok stb.) csak alig kimutatható arányban találhatók a műszaki információ fogyasztói között. Ezt botorság is lett volna elvárni, mivel a vgmk-k objektíve mindössze a konzervált termelési struktúra munkarővel való kisegítésére voltak jók, az utóbbi formációk pedig túlnyomóan bizonyos – primitív – iparcikkek gyártásában mutatkozó hiányok gyors megszüntetésére, ami – ismerjük el – nem valami információigényes feladat.

3. A kilencvenes évektől az ezredfordulóig: új, a vegyesgazdaság körülményeinek megfelelő tájékoztatás- és könyvtárpolitika kialakulása, intézmény- és gyűjteménycentrikusság helyett információellátási menedzsment előtérbe kerülése vízváltásként érvényesülő technikai fejlődéssel, miközben a tézis és az antitézis érvényesülésének időszakában értéknek vélt teljesítményekből mind kevesebb marad meg, viszont érintetlenül az a törekvés, hogy a felhasználókat igényeiknek megfelelő információellátásban kell részesíteni

Ha a negyven év óta sorjázó alakulásokban minden eddigi és mindig töredékes és ellentmondásos információ- és könyvtárpolitika le is járatta magát, a mai helyzet, az ti., hogy tulajdonképpen nincs semmiféle információ- és könyvtárpolitika, hosszú ideig ugyancsak nem tartható. E politika letéteményeseinek valahol a tudomány- és fejlesztéspolitika letéteményesei között van a helyük. Hogy ez milyen intézményesüléssel valósítható meg, az itt nagyjából indifferens. Ami nem indifferens, az az, hogy ebben a környezetben tudni kell: mi a fontos és mi a lényegtelen, illetve a fontos dolgokat hatékony alapokkal kell a realizálás útjára segíteni, illetve rea-

Mindazonáltal a magán- és a szövetkezeti ipar térhódítása előbb-utóbb azzal fog járni, hogy a benne érdekeltek tömegesebben válnak információfogyasztókká, különösen ha ebben az iparban megnövekszik a húzó iparágak részesedési aránya. Jómagam azt is iparfejlesztésnek tartanám, ha ezeket (a regionálisan is szóródó) szakembereket egészen tudatosan és igényeikhez maximálisan igazodva látná el a tájékoztatási és könyvtári rendszer. Ez egyszerre jelent újfajta szolgáltatásokat és megyénkénti nyilvános szolgáltatóhelyeket – pl. OMIKK-fiókokat –, amelyek regionális metszetben közelítenék meg az igényeket. Ezt a fejlesztést a vidéki műszaki felsőoktatási könyvtárakkal, a fordítóirodákkal és a megyei könyvtárakkal vállatva kellene realizálni.

Az általunk mostanában átértékelt műszaki információs besszben azért előremutató alakulások is vannak. Ilyennek tartom a számítógépes szolgáltatások fejlődését, "értékük-érdekességük" fokozódását, az igénybevételükhöz szükséges infrastruktúra meglehetősen gyors erősödését. Végül pedig azt, hogy szakmánkban is megjelentek és sokasodni fognak a magánvállalkozások, ami a gyorsaságban, igazodásban és megbízhatóságban jelent számunkra kihívást.

E fejezet elején a "végén csattan az ostor" emlegetésével jósltam az előttünk lévő egy-két évben a műszaki tájékoztatás- és könyvtárügy két évtizedes korszakának a lezárását. Ez a nyolcvanas években tapasztalható kényelmetlen trendek kibontakozásával és könyörtelen végbemenésével fog megtörténni, miközben a már ma is tapasztalható fejlődési irányzatok erősödésével egy újmódi, mondhatni a vegyesgazdaságból, annak viszonylatrendszeréből adódó szintézis kezd bontogatni a szárnyát. Nem nézünk könnyű évek elébe, hisz a haldoklás és a születés egyaránt fájdalmas dolog.

lizálni. A többit a szakma önkormányzatára kell bízni, konkrétan a Magyar Tájékoztatók és Könyvtárosok Szövetségére, valamint néhány tucat olyan intézményre, amelyben a meglévő alapokon hatékonyan lehet továbbépíteni.

Meggyőződésem, hogy – leszámítva az imént említett néhány tucatnyi nagy intézményt – az információellátás egyre kevésbé fog kötődni a helyi tájékoztatási részlegek és szakkönyvtárak működéséhez, még csak az intézmények, üzemek és vállalatok íróasztalainál sem fog megállni, hanem benyomul az érintettek otthonába. Ezzel párhuzamosan az elektronikus és távközlési eszközökkel elérhető in-

formációk kínálatában akkora változatosság jön létre, hogy szükségképpen külön szakmává válik az e szolgáltatásokban való menedzselés. Könyvtárosokból és dokumentalistákból az idők előrehaladtával egyre nagyobb arányban információszolgáltatási ügyvivőkké kell válnunk.

Az információellátás egyre kevésbé fog kötődni a helyi tájékoztatási részlegek és szakkönyvtárak működéséhez

Ez a ügyvivőség kezdetben inkább a hagyományos, mert túlnyomórészt írott forrásokra támaszkodó referenszmunkához fog hasonlítani, ámde igen hamar – akarjuk, nem akarjuk – a legkülönbébb elektronikus és távközlő berendezések válnak elsődleges műszereinkké.

A "szép új világot", mivel megöregedtem, én már részleteiben nehezen tudom megjeleníteni. Ezért – nézzék el nekem – kitekintésként hosszasan kívánok idézni egy cseh szakember cikkéből:

"A számítástechnika és a távközlés mindinkább szimbiózisra lép egymással, azaz megjelenik a telematika, amely lehetővé teszi az idő-tér dimenziójának a redukálását és az információk reális időben történő szolgáltatását. A korlátozott interperszonális kommunikációt mindinkább ki lehet egészíteni a tetszőleges távolságban működő, egymással összekapcsolt számítógépek interkommunikációjával. Ezenfelül a számítógépek kiteljesedő adottságai és intelligenciája megkönnyítik a szöveges információkkal való munkát is, legyen szó akár automatikus redukálásról, kivonatolásokról vagy komprimálásokról. A haszontalan redundancia automatikus kiszűrésének lehetősége elősegíti az adatbankok beszerzését és tárolását.

Az ötödik és hatodik generációjú számítógépek nemcsak a műveleteket fogják meggyorsítani, hanem az ún. mesterséges intelligencia módszereivel új ismeretek előállítására is képesek lesznek. Mindez a szöveges információkkal végzett munka nagymértékű megkönnyítésén túlmenően lehetővé teszi a szöveges, a grafikai és az audiovizuális információk kombinálását is. Az efféle műveletek az ezredvégen éppen olyan közkeletűek lesznek, mint manapság a gépirás.

A szövegszerkesztés előrelépésével párhuzamosan nagy kapacitású fordítórendszerek keletkeznek, s ezek csak igen kevés intellektuális közbeavatkozást fognak megkövetelni. Ezáltal lehetővé válik a szövegelemzés, a könyvek gyors, akár több nyelvi változatban való kiadása.

A szakértő rendszerek az információk metarendszerekkel való kapcsolatukban is alkalmazásra kerülnek, ami a pertinens információk megtalálását könnyíti meg.

Minden bizonnyal el fog terjedni a számítógépekkel való természetes nyelvű kommunikáció. A tezauszokra és egyéb információkereső segédletekre mind kevésbé lesz

szükség. A keresőkérdés pontosítása automatikusan fog végbemenni. A számítógépek döntési műveletekre való felhasználása ugyancsak közkeletűvé válik.

A könyvtári munka sem vonhatja ki magát a fent vázolt fejlemények hatása alól. A könyvtárakban mind több információs eszköz kap helyet, s használatukban is eltolódások következnek be. Így pl. a lyukszalagos technikák kimennek a divatból. Ezzel szemben várható, hogy nagy szerepet kapnak a digitális optikai lemezek. Ezek aztán a mikrofilmek használatát is egyre inkább háttérbe szorítják.

A távközlésben a telexet hamarosan felváltja a teletex és annak rokonsága... A könyvtári szempontból egyaránt nagy jelentőségű helyi és távolsági számítógépes hálózatok közötti különbségek... fokozatosan megszűnnek. A nyilvános adatbázisokat a könyvtárak és az információs munkahelyek egyaránt használni fogják...

Az elektronikus eszközök olcsóbbodásának és teljesítménynövekedésének köszönhetően egyre nagyobb szerepet kapnak a műholdak a könyvtári-információs tevékenységben is. A jövő század elején közhasználatú lesz az elektronikus posta, amely könyvtári alkalmazásban lehetővé teszi pl. a könyvtárközi kölcsönzési gyakorlat gyökeres reformját...

A műholdakkal az optikai szálak fognak konkurálni, amiben jó esélyt biztosít számukra olcsóságuk...

A távközlés forradalma egy sor új szolgáltatás meghonosítását teszi lehetővé (pl. telekonferenciák és videokonferenciák rendezését). A könyvtárak számára azonban a folyvást tökéletesedő terminálok lesznek a legfontosabbak, mivel a teletex, a teleprocesszor, a kommunikációs word-processzor funkciójában egyaránt fel lehet majd használni őket. Bizonyos formában a televízió is ott lesz a könyvtárak által használt berendezések között...

Ami a televíziós képernyő jövőjét illeti, segítségével az ún. kivágások vagy ablakok (windows) módszerét lehet majd széleskörűen alkalmazni, ami abból áll, hogy ezáltal különféle szövegeket lehet egymással kombinálni, egyszerre több tankönyvből tanulni, kivonatolni, saját megjegyzéseket mások szövegébe közbeiktatni, majd mindezt megfelelő formában kinyomtatni."

Eddig az idézet. "...hogyan nézni is tereh" – mondom a jó öreg Arany Jánossal. A szakmának ilyen fejleményekre kell felkészülnie, miközben töretlenül valania: a használó érdeke a legfőbb törvény.

Irodalom

- [1] BENEDEK Jenő: Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár története. 2. rész. (1950–1983). Bp. 1983, OMIK háziny. 358 p. 20 t.
- [2] FUTALA Tibor: Könyvtárügyünk a hetvenes években. Bp. 1980, kézirat. 42 p. (Publikálatlan háttér tanulmány a IV. országos könyvtárügyi konferenciára.)
- [3] JANOŠ, K: Možnosti vývoje čs. knihoven v přístích dvacetiletých. = Technická knihovna, 33. köt. 1. sz. 1989. p. 4–11.